

KONGRE-TOPLANTI

**GEÇMİŞTEN GELECEĞE İBN HALDÛN:
VEFATININ 600. YILINDA İBN HALDÛN'U YENİDEN OKUMAK
(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)
TDV. İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (İSAM)
BAĞLARBAŞI-ÜSKÜDAR/İSTANBUL
3-4 HAZİRAN 2006, CUMARTESİ-PAZAR**

Dr. Casim AVCI
TDV. İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı İbn Haldûn (732-808/1332-1406) Doğu'da ve Batı'da sürekli tartışılan, görüşleriyle sadece İslâm dünyasını değil özellikle modern Batı düşüncesini de etkileyen, hatta bazı Batılılarca çağdaş toplumbilim yaklaşımının öncüsü kabul edilen bir İslâm alimi ve düşünürüdür. İbn Haldûn hem genel olarak İslâm düşüncesi hem Osmanlı-Türk düşüncesi hem de modern Batı düşüncesinin oluşumuna etki etmiştir. Vefatının 600. yılı münasebetiyle UNESCO 2006 yılını İbn Haldûn yılı olarak ilân etmiş, bu sebeple bu yıl dünyanın çeşitli yerlerinde İbn Haldûn konulu toplantılar düzenlenmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından düzenlenen ve TÜBİTAK'ın da önemli katkılarda bulunduğu "Geçmişten Geleceğe İbn Haldûn: Vefatının 600. Yılında İbn Haldûn'u Yeniden Okumak" (İbn KHaldûn from Past to Future: Revisiting İbn KHaldûn at the Sexcentenary of His Death)" başlıklı uluslararası sempozyum İbn Haldûn'la ilgili Türkiye'de yapılan ilk sempozyum olma özelliğini taşımaktadır.

Geçmişten Geleceğe İbn Haldûn Sempozyumunda düşünürün daha iyi anlaşılması, tesirinin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarılması ve kuramlarının günümüze uygulanabilirliğinin sınanması maksadıyla temelde üç ana konu üzerinde duruldu: "İbn Haldûn'un Mirası"nın yeniden yorumlanmasını amaçlayan ilk bölümdeki oturumlarda düşünürün ilimler tasnifi ile din, umran, mülk, iktisat, siyaset, tarih, hukuk ve tasavvuf gibi alanlardaki görüşleri ele alındı. "Dünyada İbn Haldûn Okumaları"nın tartışıldığı ikinci bölümde, Arap, İran ve

Osmanlı dünyasından hareketle düşünürün görüşlerinin doğu ve batı düşüncesi-ne etkisinin tekrar gözden geçirilip değerlendirilmesine çalışıldı. “İbn Haldûn Gözüyle Günümüz ve Gelecek” başlığını taşıyan son bölüm oturumlarında ise içinde yaşadığımız modern dünyanın –özellikle medeniyetler arası ilişkiler bağla-mında–İbn Haldûn gözüyle yeniden analiz edilmesine yönelik tebliğler sunuldu.

Sempozyumun açılış konuşmasını yapan İSAM başkanı Prof. Dr. M. Âkif Aydın İbn Haldûn’un İslâm medeniyetinde yetişmiş ve etkileri günümüze kadar gelmiş dünya çapında bir düşünür olduğunu vurguladı. Sempozyum düzenleme kurulu adına konuşan Doç. Dr. Recep Şentürk İbn Haldûn’un medeniyetleri konu edinen “umran” ilminin kurucusu olduğuna dikkat çekerek ona göre medeniyetler çatışmasının kaçınılmaz olmadığını söyledi. Sempozyum açılış konferansı Prof. Dr. Şerif Mardin tarafından verildi. Mardin, İbn Haldûn’un “asabiyet” teorisi bağlamında sosyolojinin en önemli konularından biri olan gurup oluşumunu ve gruplar arası ilişkileri irdeledi.

Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu başkanlığındaki I. Oturumda İbn Haldûn’un si-yaset ve iktisat alanındaki görüşleri ele alındı. Prof. Dr. İbrahim Erol Kozak “Epistemolojik Dönüşüm ve İbn Haldûn” konulu bildirisinde Orta Çağ’dan Modern Çağ’a geçişte epistemolojik dönüşümün önemine vurgu yaptıktan sonra İbn Haldûn’un metodolojisinin bu noktada insanlık ve İslâm düşünce tarihi bakımından özgün bir nitelik taşıdığını, onun ekonomik, sosyal ve siyasal olayları değerlendirmede uyguladığı bilimsel metod ve epistemolojik yaklaşımının çağları aşan ve modern çağların anlayışıyla benzerlikler gösteren bir mahiyet taşıdığını ifade etti. Dr. Şenol Korkut İbn Haldûn’un Fârâbî başta olmak üzere siyaset felsefecilerine yönelttiği eleştirileri konu alan tebliğinde İbn Haldûn’un siyaset alanı için önerdiği metodun hem klâsik siyaset felsefesi hem de İslâm siyaset düşüncesi açısından özgün nitelikleri bulunduğuna işaret etti. İbn Haldûn’un iktisat teorisi bağlamında milletlerin yükselişi ve çöküşünü ele alan Dr. Selim Cafer Karataş, düşünürün ünlü eseri Mukaddime’de devlet için önem taşıyan vergi, nüfus, ticaret, üretim ve bunların birbirleriyle ilişkileri konusunda öne sürdüğü görüşlerin bugün için de geçerliliğini koruduğunu söyledi. Dr. Mustafa Özel ise İbn Haldûn’un iktisat alanındaki çeşitli görüşlerine işaret ederek asırlar önce İbn Haldûn tarafından dile getirilen bu görüşlerin günümüzde de anlamlı olduğunu ve üzerinde durulması gerektiğini belirtti.

İbn Haldûn, tarih, hukuk ve toplum konulu II. Oturum’un başkanlığını Prof. Dr. Mustafa Fayda yaptı. Bu oturumda Prof. Dr. Ferhat Koca İbn Haldûn’un fikhî birikimi hakkında bilgi verdi ve İslâm hukuk tarihiyle ilgili görüşlerini sıraladı. İbn Haldûn’un müderrislik ve Mâlikî mezhebi başkadılığı yaptığına işaret ederek onun fıkıh eğitim ve öğretiminin yanısıra hukukî uygulamanın da içerisinde bulunduğu, Mâlikî geleneği içerisinde yetişmiş olmakla birlikte İbn Ebû Zeyd el-Kayrevanî, Kadî Ebû Bekir el-Bâkîllânî, Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, İbn Rüşd el-Ced, İbnü’l-Hâcib, İbn Ferhûn ve Karâfî gibi fakihler çapında büyük bir fıkıh bilgini olmadığını belirtti. İbn Haldûn’un tarih metodolojisini ele alan Yrd. Doç. Dr. Yavuz Yıldırım onun eleştirel bir tarih metodolojisi ortaya koyması bakımın-dan İslâm tarihçileri arasında önemli bir yere sahip olduğunu söyledi. İbn Hal-dûn’un tarihi verilerin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, olaylar arasın-da sebep-sonuç bağlantılarının sağlıklı bir şekilde kurulması, toplumların tarihî, siyasi, ekonomik, coğrafî, dinî vs. yapılarının tahlil edilerek değişen ve değişme-

yen olguların belirlenmesi gibi hususlara özel vurgu yaptığını ifade etti. İbn Haldûn'da asabiyet kavramı konusunda etraflı bir inceleme yapan M. Akif Kayapınar, İbn Haldûn'un insan topluluklarına dair devletlerin yükseliş ve düşüşünü merkeze alan kapsamlı bir teori geliştirdiğini belirterek bu teorik çerçevenin özünü kolektif siyasî eylemin yegâne kaynağı olan asabiyetin teşkil ettiğini söyledi. Bununla birlikte asabiyet kavramının kuşatıcı bir tanımının yapılması gerektiğine işaret ederek bir gurup açısından asabiye sahip olmanın anlamı ve asabiyetin ortaya çıkışı üzerinde durdu. Kayapınar, çeşitli tanımlara yer verdikten sonra asabiyetin "bir siyasî yapıya hayatıyet veren dinamik" olarak tanımlanması halinde özellikle sosyal bilimlerde yeni ufuklar açacağını ifade etti.

İbn Haldûn ve İslâmî ilimler konulu III. Oturum'un başkanı Prof. Dr. Süleyman Uludağ'dı. İbn Haldûn'un gözüyle naklî ilimler konulu bir tebliğ sunan Doç. Dr. Murteza Bedir İbn Haldûn'un İslâm medeniyetinde bilginin üretilmesi ve bilgi sınıflamaları konusundaki görüş ve gözlemlerinin önemini vurguladı. İbn Haldûn'un İslâm medeniyet ve düşüncesinin gerileme ve batmaya yüz tuttuğunu düşündüğüne dair görüşlerin doğru olmadığını, onun İslâmî ilimlerle ilgili değerlendirmelerin hiçbirinde böyle bir söyleme sahip olmadığını, aksine ilimlerin en parlak ve canlı devrini kendi döneminde yaşadığını söylediğini belirtti. Mukaddime'deki akli ilimler algısını değerlendiren Dr. Ömer Türker İbn Haldûn'un dilbilimden metafiziğe kadar pek çok ilmi tarihî süreciyle değerlendirdiğini belirttiikten sonra özellikle İbn Haldûn'un metafiziğin tarihi ile bilgisel değeri ve kelâm ilminin amacı ile varlığı arasında kurduğu ilişki, mantığın bir alet olarak kelâmcılar tarafından kullanımıyla kelâm-felsefe yaklaşımının kelâm tarihinde meydana getirdiği değişiklikler hakkında söyledikleri üzerinde yoğunlaşarak düşünürün akli ilimlere dair algısını değerlendirdi. Dr. Ali Çaksu Mukaddime'deki gözlem, teori ve yorumlarına dayanarak İbn Haldûn'un İslâm'la ilişkili bazı idealleri nasıl anladığı, idealler ve gerçekler arasındaki ilişkilere nasıl yaklaştığı, bunlar arasında zaman zaman ortaya çıkan uyumsuzluk, gerilim ve çelişkileri nasıl ele aldığı ve bazan bu tür meselelere nasıl çözüm bulunduğunu anlattı. Mukaddime'den seçme örneklerle asabiye ve mülk kavramları, din ve umran ilmi etrafında İbn Haldûn'un çeşitli olaylara yaklaşımını ortaya koydu.

Sempozyumun ikinci gününün ilk oturumunda (IV. Oturum) İbn Haldûn'un İslâm dünyasına tesirini ele alan tebliğler sunuldu. Başkanlığını Prof. Dr. Ümit Meriç'in yaptığı oturumda Doç. Dr. Ejder Okumuş İbn Haldûn'un Osmanlı düşüncesine etkileri üzerinde durdu. Osmanlı Devleti'nin zayıflama sürecine girmesiyle birlikte Osmanlı devlet adamları, ulemâ, düşünür ve tarihçilerinin zayıflamanın sebepleri üzerinde yoğunlaşp zayıflamanın çöküşle noktalanmaması için çıkış yolları aradığı bir sırada İbn Haldûn'un bir müracaat kaynağı olarak gündeme geldiğini belirtti. Kınalızâde Ali Efendi, Veysî, Kâtib Çelebi, Koçi Bey, Münecimbaşı, Nâimâ, Mukaddime'yi Arapça'dan başka bir dile (Türkçe'ye) çeviren ilk kişi olarak bilinen Şeyhülislâm Pîrîzâde Muhammed Sâhib Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa İbn Haldûn'dan etkilenen isimler arasında yer almaktadır. Arap dünyasında İbn Haldûn tartışmalarını değerlendiren Dr. Cengiz Tomar, onun müslümanların günümüzde içinde bulduklarına benzer bir kriz döneminde yaşamış olması, görüşlerinin Batılı bilim adamları tarafından da ilgi görmesi ve düşüncesinin modern özellikler taşıması gibi sebeplerle Arap dünyasında en çok tartışılan düşünürlerin başında geldiğini belirtti. Yaşadığı dönemden itibaren

Arap kültüründe İbn Haldûn'un düşünsel mirasının izlerini inceledikten sonra modern Arap dünyasında Mukaddime'nin çağdaş okumalarından söz eden Tomar, İbn Haldûn'un XIX. Yüzyıldan itibaren Arap dünyasında ilgi gören panislâmizm, milliyetçilik ve sosyalizm gibi ideolojiler doğrultusunda çok çeşitli okumalara tabi tutulduğuna dikkat çekti. Prof. Dr. Taghi Azadarmaki ise İbn Haldûn'un teorilerinden hareketle İran toplumundaki sosyal değişimin analizini yaptığı konuşmasında İbn Haldûn'un dünya ve İslâm sosyolojisinin kurucusu olduğunu ifade etti.

İbn Haldûn ve Batı düşüncesinin ele alındığı V. Oturumun başkanlığını Prof. Dr. Ahmet Arslan yaptı. Bu oturumda Prof. Dr. Mahmoud Dhaouadi sosyal değişim bağlamında İbn Haldûn'un görüşleri ile A. Comte, Marx, Durkheim ve Weber gibi Batılı sosyologların görüşlerini karşılaştırarak benzer ve farklı noktaları dile getirdi. Hem İbn Haldûn hem de Batılı sosyologların sosyal değişimi insan toplulukları için zaruri gördüklerini, böylece toplumların basitten mürekkebe doğru (göçebelikten yerleşikliğe, geleneksel yapıdan modernliğe vs.) bir seyir izlediğini ifade etti. Yusuf Kaplan ise Batılı yorumcular ve İbn Haldûn'da medeniyet kavramı üzerinde durarak İbn Haldûn'un bütüncül bir yaklaşımla yeniden anlaşılıp yorumlanmasının önemine dikkat çekti ve onun görüşlerinden hareketle yeni bir medeniyet tasavvurunun imkânını savundu.

Başkanlığını Prof. Dr. Kenan Gürsoy'un yaptığı VI. Oturum'da İbn Haldûn'dan hareketle yeni kuramsal arayışlar dile getirildi. Lütfi Sunar ve Faruk Yalçın İbn Haldûn'dan hareketle sosyal bilimlerde yeni açılım imkânları üzerinde durdular. İbn Haldûn'un bilim ve felsefe tarihçisi yönü üzerinde gereği gibi durulmadığını, bu sebeple onun bilimsel metodolojide izlediği bütüncü bakışın ihmal edildiğini, halbuki İbn Haldûn'un umran ilmiyle bu bütüncü bakışı ortaya koymaya çalıştığını belirterek günümüzde İbn Haldûn'u anlama yolunda yaşanan en önemli sorunlardan birinin onun düşüncesinin kendi çerçevesinde değil, modern çerçevede değerlendirilmesi olduğunu ifade ettiler. Ayrıca İbn Haldûn'un düşünce ve metodolojisinin günümüz sosyal bilimlerinde yaşanan parçalanmışlık krizine bir alternatif sunma ve kendisi de bir çöküş devri düşünürü olan İbn Haldûn'un umran teorisinin benzer durumdaki müslümanlara yeni bir dünya tarihi yazabilme perspektifi verme imkânını tartıştılar. Prof. Dr. Tahsin Görgün İbn Haldûn'un toplum metafiziğinin güncelliği ve günümüzde toplum araştırmaları açısından önemi üzerinde durdu. İbn Haldûn'un İslâm düşüncesinin ve onun mühim bir parçası olan Türk düşüncesinin önemli temsilcilerinden biri olduğunu vurgulayarak İbn Haldûn'u anlamak için önce Fahreddin er-Râzî'yi anlamak gerektiğini söyledi. İbn Haldûn'un, eserinde Mâverâünnehir bölgesinde büyük âlim Fahreddin er-Râzî etrafında ve ona bağlı olarak geliştirilen metafiziği toplum alanına tatbik ederek toplumu bilimsel olarak inceleme imkânını ortaya koyduğunu ifade etti.

Başkanlığını Dr. Mustafa Özel'in yaptığı VII. Oturum'da İbn Haldûn'dan hareketle modern dünyanın yorumuna yönelik görüşler dile getirildi. Yrd. Doç. Dr. Durmuş Hocaoğlu İbn Haldûn perspektifinden Avrupa Birliği'nin geleceğini yorumladığı konuşmasında önceleri ekonomik bir birlik olarak yapılan Avrupa Birliği'nin son yıllarda ABD benzeri bir yapılanmaya doğru gittiğine dikkat çekerek bunun önünde bazı engeller bulunduğunu çünkü "nesep asabiyesi"nden mahrum olan projenin "sebeup asabiyesi"ni temel seçmiş görüldüğünü,

konjoktürel şartların değişmesi durumunda sebep asabiyesinin Avrupa milletleri arasındaki derin ihtilafları ortadan kaldıramayacağını ve birliği bir arada tutamayacağını ileri sürdü. Ayrıca Avrupa'da görülen sosyal ve ahlâkî çöküntüye dikkat çekerek kıtanın önemli bir krizle karşı karşıya olduğunu belirtti. İslâm dünyasında görülen ihya hareketlerini İbn Haldûn perspektifinden yorumlayan Doç. Dr. Syed Farid Alatas, İslâmî ihya hareketlerinin genellikle Batı emperyalizmine karşı ve İslâm dünyasının modernizasyonu bağlamında ele alındığını, halbuki İslâm'da ihya hareketinin İslâm'ın ilk asrına kadar indiğini ifade etti. Alatas, İbn Haldûn'un vurguladığı "tağyîru'l-münker" kavramından hareketle onun devletin yapısına dair görüşleri ve bu görüşlerin günümüz ihya hareketleri için geçerliliği üzerinde durdu. Doç. Dr. Recep Şentürk ise İbn Haldûn'un umran kuramından hareketle medeniyetler arası ilişkilerin geleceği üzerinde yorumlar yaptı. İbn Haldûn'a göre "medeniyet" ve "umran"ın müteradif kavramlar olduğunu belirten Şentürk, onun medeniyetleri ve medeniyetler arası ilişkileri bir yandan iç dinamiklerle, bir yandan dış dinamiklerle açıklayan değişme ve çatışma eksenli ilişkisel bir medeniyet kuramı sunduğunu ifade etti. Bu yaklaşıma göre medeniyetler çizgisel bir ilerleme veya gerileme göstermezler, tam tersine iniş ve çıkışlarla dolu bir tarihleri vardır. Paradoksal bir şekilde, çok gelişmişlik, medeniyetlerin kendilerini savunma güçlerini zayıflatarak çökmelerine yol açabilir. Şentürk, İbn Haldûn'un umran ilmi ve görüşlerinin günümüz dünyasında, yoğunlaşan medeniyetler arası ilişkileri yapıcı bir yaklaşımla yeniden yorumlamak, daha çoğulcu ve barışçı bir yaklaşımla yeniden şekillendirmek isteyenlere ilham kaynağı olabileceğini ifade etti.

Başkanlığını Dr. Mehmet Genç'in yaptığı Değerlendirme oturumunda Prof. Dr. M. Âkif Aydın, Prof. Dr. İbrahim Erol Kozak, Prof. Dr. Tahsin Görgün, Doç. Dr. Syed Farid Alatas ve Doç. Dr. Erol Özvar söz alarak iki gün süren sempozyumda İbn Haldûn'u çeşitli yönleriyle ele alan zengin muhtevalı tebliğlerin sunulduğunu ve dinleyicilerin ilgisinin takdire şayan olduğunu belirterek sempozyumun başarılı bir şekilde sonuçlandığını ifade ettiler. Bu oturumda ayrıca İbn Haldûn hakkında yeni bilimsel toplantıların düzenlenmesi, İbn Haldûn adına sosyal araştırma merkezleri kurulması ve periyodik yayın yapılması gibi teklifler de dile getirildi.

Sempozyum süresince İbn Haldûn'un meşhur Mukaddime adlı eserinin el yazmaları, Osmanlıca tercüme ve konuyla ilgili olarak Osmanlı devlet ricali ve dönemin ilim adamları arasında gerçekleşen yazışmalardan oluşan bir sergi de ilim severlerin dikkatine sunuldu.